

7. Rymarenko, S. Y. (2007). Indyvidualni i kolektyvni prava: komparatyvnyy analiz. *Universytetski naukovi zapysky*, № 2 (22), p. 35–46.
8. Smit, E. D. (1994). *Natsionalna identychnist*: [per. z anhl.]. Kyiv: Osnovy, 224 p.
9. Tompson, E. M. (2006). *Trubadury imperiyi: rosiyska literatura i kolonializm*: [per. z anhl.]. Kyiv: Vyd-vo Solomiyi Pavlychko «Osnovy», 368 p.
10. Fusher, M. (1999). *Yevropeyskaya respublika. Istoricheskiye i geograficheskiye kontury* / [per. s fr.]. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 168 p.
11. Khyubner, K. (2001). *Natsiya: ot zabveniya k vozrozhdeniyu*: [per. s nem.]. Moskva: Kanon+, 400 p.

Матеріал надійшов до редакції 11.05.2023 р.

УДК 327:061.16С

Віктор Міщук,

аспірант ОНП «Міжнародні відносини і стратегічні комунікації
України та ЄС»,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

wikto2491@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6047-0360

DOI 10.29038/2524-2679-2023-02-260-275

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ СУБРЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

У статті розглянуто тему ролі національних факторів у міжнародній субрегіональній політиці держав Вишеградської четвірки. Досліджено основні геополітичні стратегії країн Центральної Європи – атлантизм та європейський континенталізм. Проаналізовано підходи до втілення цих стратегій – інтернаціоналізм й автономізм. Акцентовано увагу на змінній ролі національних факторів та їх впливу на зовнішню політику субрегіону. Зокрема, виокремлено основні етапи співпраці у Вишеградській четвірці та простежено зміну динаміки впливу національних факторів на субрегіональну співпрацю в державах Центральної Європи. Досліджено значення зміни стратегії міжнародної політики держав ЦЄ на регіональні європейські міжнародні відносини.

Сума отриманих у результаті дослідження знань надала підстави зробити висновки про підвищення ролі національних факторів у формуванні зовнішньополітичної стратегії держав ЦЄ.

Ключові слова: національні чинники, Вишеградська четвірка, національні інтереси, атлантизм, євроконтиненталізм, автономістичний підхід, інтернаціоналістичний підхід.

Viktor Mishchuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0001-6047-0360

THE INFLUENCE OF NATIONAL FACTORS ON THE FORMATION OF SUBREGIONAL POLICY OF THE CENTRAL EUROPEAN STATES

The article is devoted to the role of national factors in the international subregional policy of the Visegrád Four. It is studied the main geopolitical strategies of the Central European countries: Atlanticism and European continentalism. The approaches to the implementation of these strategies are analysed: internationalism and autonomism. It is emphasized the changing role of national factors and their influence on the foreign policy of the subregion. In particular, the main stages of cooperation in the Visegrád Four are highlighted and the changing dynamics of the influence of national factors on subregional cooperation in the Central European countries is traced. It is studied the significance of the change in the international policy strategy of the CE states for the regional European international relations.

The scope of knowledge obtained as a result of the study gave grounds to conclude that the role of national factors in formation the foreign policy strategy of the CE states is increasing.

Key words: national factors, the Visegrád Four, national interests, Atlanticism, Eurocontinentalism, autonomist approach, internationalist approach.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. На сьогодні дослідження субрегіонального рівня міжнародної політики є малоохопленою темою в науковій літературі. Більшість сучасних робіт із цієї тематики сконцентровані на загальних концепціях геополітичної діяльності держави. Таким чином упускаються підходи до реалізації міжнародної політики, що на субрегіональному рівні створюють специфіку в зовнішньополітичній діяльності держав.

Ця проблема притаманна й дослідженням зовнішньої політики держав Центральної Європи. Незважаючи на загальне визнання особливостей держав Вишеградської групи в налагодженні зовнішньополітичної діяльності в регіоні, вплив національних чинників на формування головних векторів міжнародної субрегіональної політики досі не досліджувався. На сьогодні комплексний аналіз міжнародної політики субрегіону є актуальним завданням, виконання якого дає змогу прогнозувати майбутні можливі перспективи розвитку міжнародної політики. У контексті нашого дослідження впливу національних чинників на інтеграційний процес цей аналіз надає змогу зафіксувати, на яких етапах здійснювалася трансформація взаємодії між інтеграційним процесом і національними чинниками міжнародної політики. Тобто, завдяки цьому дослідженню, ми зможемо дізнатися, коли національні чинники держав ЦЄ із доцентрової сили інтеграції перейшли в категорію відцентрових сил та що спричинило ці зміни.

Аналіз останніх публікацій. Для проведення аналізу основних концептів міжнародної політики держав ЦЄ використовували попередні напрацювання дослідників міжнародних відносин субрегіону (Р. Д. Асмус, А. Вондра, Н. Грегер, К. М. Хаугевік). Водночас для дослідження субрегіональної специфіки практики застосування описаних концептів і визначення ролі впливу національних факторів на їх формування використано аналіз міжнародної політики представників наукових шкіл міжнародних відносин держав Центральної Європи (М. Коран, В. Некас, Л. Вохоцова, П. Друлак). Аналіз наявної джерельної бази надає підстави підсумувати, що на сьогодні проблематика дослідження впливу національних чинників на міжнародні відносини загалом та інтеграційні процеси зокрема є малодосліджуваною темою. Найближче до асоціювання певної геополітичної концепції з практичною діяльністю конкретних політичних сил підійшов чеський науковець П. Друлак, що, зокрема, співвідносить міжнародну політику правих політичних сил Центральної Європи з концепцією атлантизму. Однак на сьогодні дослідження цієї проблеми є фрагментарним і не цілком відображає практичну політичну дійсність.

Формулювання цілей статті. Досвід субрегіональної співпраці держав Центральної Європи та вдалі кейси формування міждержавної політики є успішними з огляду на вдалу європейську інтеграцію й досягнення інших національних інтересів. Отже, ретельне дослідження основних векторів міжнародної діяльності Словаччини, Угорщини, Чехії та Польщі є необхідним елементом, що пояснює вплив національних

факторів на інтеграційні процеси на субрегіональному й регіональному рівнях міжнародних відносин.

Мета статті – проаналізувати специфіку формування векторів субрегіональної міжнародної політики країн Вишеградської групи та визначити вплив національних чинників на неї.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

«Національний інтерес» – ключове поняття міжнародних відносин. Усі нації завжди беруть участь у процесі реалізації або забезпечення цілей своїх національних інтересів. Зовнішня політика кожної нації формується на основі її національних інтересів й завжди працює над забезпеченням своїх цілей. Загальновизнане право кожної держави – забезпечувати свої національні інтереси. Держава завжди намагається виправдати свої дії, виходячи зі своїх національних інтересів. Поведінка держави завжди зумовлена та регулюється її національними інтересами. Тому для нас важливо знати значення й зміст національних інтересів. Суть цього поняття розкриває сам засновник політичного реалізму Ганс Монтеграу у своїй праці «Політика між народами», де вказує, що сенс національних інтересів виживання – захист фізичної, політичної та культурної ідентичності від зазіхань інших національних держав [1, с. 7].

Отже, для аналізу національних факторів інтеграції держав ЦЄ (Чехії, Словаччини, Польщі та Угорщини) потрібно виокремити їх із зовнішньополітичних стратегій розроблених субрегіональними політичними аналітиками в науковому полі та представлених внутрішньо-політичними акторами у сфері реальної політики. Оцінивши ступінь підтримки цих ідей, що формували й формують вектор зовнішньої політики держав Вишеградської групи, ми зможемо спостерігати, як трансформувалися національні чинники в електоральному полі та як вони представлялися політичними елітами на всіх етапах інтеграції до ЄС. А також якоюсь мірою національні фактори взаємозалежні з європейською інтеграцією. Чи європейська інтеграція впливає на трансформацію національних чинників і, навпаки, як об'єднані національні фактори субрегіону впливають на формування стратегій інтеграції в наддержавній структурі ЄС.

Країни Центральної Європи, уклинені між двома геополітичними потугами світового рівня – Західною Європою та російською історичною сферою впливу – мали різний національний досвід щодо відносин із різними більшими й могутнішими європейськими сусідами як зі сходу,

так і із заходу. Деякі країни намагались уникнути успадкованих дилем з історії та географії, обираючи антиєвропейський зовнішньополітичний напрям або ж приєднуючись до Європи. Інші зверталися до Росії, Франції чи Великобританії або до різних комбінацій вищезазначеного. Мало куточків Європи опинилися центральними точками геополітичних інтриг, шляхів війни та вторгнення і, як наслідок – насильства й руйнування як держави субрегіону ЦЄ.

Проте на контрасті складних історичних подій для Центральної Європи у ХХ ст. – двох світових воєн, у яких держави субрегіону виявились об'єктами впливу та інколи військової інтервенції й окупації континентальних геополітичних сил одним із небагатьох надійних міжнародних партнерів залишилися Сполучені Штати Америки. Навпаки, це та країна, яка посідала центральне місце у створенні багатьох із цих держав, – а також сприяла їх звільненню від спочатку нацистської імперії, а згодом і домінування радянської влади комуністичного управління. Незалежність та саме існування Центральної й Східної Європи, як ми її знаємо сьогодні, було значною мірою створено з руїн Австро-Угорської імперії наприкінці Першої світової війни і є продуктом від американського впливу, дипломатії та ідеалізму президента Вудро Вільсона [2, с. 205].

Зважаючи на позитивний попередній досвід відносин і на той факт, що США після перемоги в холодній війні утвердилися якщо не як світовий лідер, то як одна з найпотужніших геополітичних сил, цілком логічно видається тенденція до укріплення атлантизму в державах ЦЄ.

Атлантизм – це досить розмите поняття в аналітичному та політичному плані. У широкому розумінні, атлантизм трактується, як т.з. «прозахідний» вектор зовнішньої політики. Наприклад, український науковець В. Субботін у «Політичній енциклопедії» 2011 р. надає пояснення дефініції «атлантизм» як ідеологізованої форми концепції про наявність широкого кола фундаментальних спільних інтересів, єдиної системи соціальних норм, цінностей та інтересантів, що об'єднують США й країни Західної Європи в єдиний цивілізаційний простір [3, с. 44]. Проте в контексті сучасної багатополярної моделі міжнародної політики та практики розвитку євроскептицизму, в основу якого покладено ідейні засади атлантизму, більш доречним для держав ЦЄ буде застосування вужчого підходу до розуміння терміна «атлантизм». Цей підхід запропонований Ніною Греггер і Крістін М. Хаугевік у науковому доробку «Відродження атлантизму в НАТО?: Зміна ідентичності безпеки у Великобританії, Норвегії та Данії», опублікованому Норвезьким

інститутом міжнародних відносин. У цьому звіті Ніна Грегер і Крістін М. Хаугевік використовують цей термін для позначення конкретного типу ідентичності й орієнтації політики безпеки, що закріплені в географічному розташуванні, історичних зв'язках зі США та обережному підході до європейської інтеграції [3, с. 11]. Із позицій політичного реалізму, що застосовуються в нашому дослідженні, підхід норвежських учених, на мою думку, є більш доречним.

На практиці сучасний атлантизм у зовнішній політиці держав ЦЄ зазвичай пояснюється дослідниками в інтеграції країн субрегіону до НАТО. Проте, як зазначає американська вчена Елізабет Шміц-Робінзон, насправді лідери держав Центральної та Східної Європи почали обговорювати можливості членства в НАТО ще до офіційного розпуску Варшавського договору в 1991 р. Після того, як перемогли свої початкові побоювання розлютити Росію політикою розширення НАТО, США стали головним прихильником співробітництва з Польщею, а також Чехією й Угорщиною на саміті НАТО в Мадриді 1997 р. [4, с. 139–140]. Фактично 1997 р. можна вважати офіційним початком сучасної доби атлантизму в зовнішній політиці держав ЦЄ.

Сучасний атлантизм держав ЦЄ у зв'язку з трансформацією як самої концепції, так і ставленням до неї в країнах субрегіону, логічно було б розділити на три етапи:

– ідеалістичний етап (1997–2004 рр.): характеризується ототожненням інтеграції з НАТО із загальним входженням до «Західного світу» країн Центрально-Східної Європи. Елізабет Шміц-Робінзон описує цей період, як час найбільшої співпраці зі США в державах ЦЄ [4, с. 150]. Незважаючи на зміну сприйняття ідеї атлантизму в Західній Європі від концепції, що мала б об'єднати в єдиному політичному полі Європейські та Північноамериканські демократичні країни, до сприйняття атлантизму як інструменту США для збереження світової гегемонії, у країнах ЦЄ ця зміна парадигми ще не відбулася;

– «Трансатлантичний дрейф» (2004–2010 рр.): характеризується поступовим віддаленням зовнішньополітичних стратегій держав ЦЄ від концепції атлантизму на користь глибшої співпраці з ЄС;

– євроскептичний етап (із 2010 р.): поглиблення співпраці зі США для задоволення інтересів безпеки, що не можуть бути забезпечені ЄС; використання концепту атлантизму як протиполюс федералістським тенденціям Західної Європи.

Як і концепція атлантизму, європейська континентальна політика, або ж європейський континенталізм, остаточно оформилась у своєму

сучасному вигляді в період Холодної війни. Найбільший розвиток геополітична думка отримала в Європі, особливо у Франції, Бельгії, ФРН, коли в 1959–1968 рр. президентом Франції був «континенталіст» генерал Шарль Де Голль. Він зробив низку енергійних антиатлантичних кроків: Франція вийшла з НАТО, де абсолютно домінували США, виробила власну геополітичну лінію, що містила «оборону по всіх азимутах», зміцнював зв'язки з СРСР, посилювалося франко-німецьке співробітництво, а в перспективі планувалося створити «Європу від Атлантики до Уралу», ця Європа бачилася де Голлю як цілком суверенне стратегічно континентальне формування, тобто з'явилася концепція «європейського континенталізму» [5, с. 45].

Сучасний європейський континенталізм в українській та російській науковій літературі трактується як геополітичний вектор, що цілком ґрунтується на регіональній політичній проблематиці. Проте це, широке визначення об'єднує в собі складні та різносторонні зовнішньополітичні парадигми, такі як євразійство й стратегія «нових правих», що на тлі аналізу напрямів міжнародної політики держав ЦЄ є неправильним, адже, по-перше, ці стратегії мають різну візію щодо майбутнього держав та не співвідносяться між собою; по-друге, на прикладі держав ЦЄ вони представлені різними політичними силами у внутрішньополітичній боротьбі. Чеський дослідник Пйотр Друлаков у своїй аналітиці, наданій у монографії «Зовнішня політика Чехії у 2009 році: аналіз ІМВ» надає висновки про те, що континенталізм є одним із важливих джерел ідентичності центральноєвропейської соціал-демократії, попри те, що йому (континенталізму) не вистачає досвіду серед її виборців. Сприяння європейській інтеграції пов'язує соціал-демократичні партії субрегіону зі своїми побратимами в Західній Європі, дозволяючи їм бачити себе як партії сучасні та європейські й, отже, відрізнитися від радикальних лівих, представлених скоріше євроскептичними комуністами. Континенталісти ЦЄ традиційно підкреслюють, що держави субрегіону повинні зосередитися насамперед на активній і конструктивній ролі в Європейському Союзі [6, с. 355].

Отже, європейський континенталізм у науковому диспуті ЦЄ чи не найбільше точок зіткнення знаходить з інтеграційною теорією федералістів. Й у своїй суті, як і федералізм, визначається обґрунтуванням потреби подальшого поглиблення європейської інтеграції в субрегіоні. У практичному політичному спектрі держав ЦЄ цей зовнішньополітичний напрям представлений соціал-демократичними партіями ліво-центристського спрямування. Зважаючи на електоральні вподобання

в державах Центрального субрегіону, проявлених на виборчих кампаніях, можемо стверджувати, що зовнішньополітична течія європейського континенталізму є однією з тих, що формують міжнародні стратегії держав ЦЄ. Адже лівоцентристські партії на сьогодні зберігають перше-друге місце в парламентах держав субрегіону. Найпотужніший вплив континентальної зовнішньої політики ми можемо спостерігати в Словаччині, де лівоцентристи («Курс – соціальна демократія», «Словацький демократичний і християнський союз – Демократична партія») традиційно формували провладну коаліцію [7] і де, як наслідок, відбулися найбільші кроки в економічній інтеграції до ЄС (упровадження єдиної валюти). Чеські виборці також традиційно підтримували лівоцентристів, де ці партії активно конкурують із перманентним успіхом із правоцентристськими рухами. Найменший вплив лівоцентристів в Угорщині та Польщі, де сформувалася правоцентристська більшість, що у своїй зовнішньополітичній стратегії переважно опирається на парадигму атлантизму [3, с. 356].

Формування національної зовнішньої політики для держав ЦЄ на сьогодні має вигляд маневрування між двох геополітичних центрів сили – ЄС та США. У цей дуалістичний зовнішньополітичний диспут час від часу вносить свої корективи ідея євразійства, проте в постсоціалістичних державах субрегіону цей концепт не мав достатньої суспільної підтримки, що зумовило його поступову маргіналізацію в політичній сфері. Євразійський концепт на сьогодні перебуває на стадії трансформації, де центр геополітичної сили зміщується з Росії до Китаю, але й у такому вигляді стратегія ще не досягнула достатньої внутрішньополітичної підтримки в державах ЦЄ. Отже, виходячи з оперованого нами визначення національних інтересів, євразійство не може бути чинником формування національних інтересів країн Вишеградської четвірки.

Більш перспективним для огляду національних інтересів субрегіональна стратегія зовнішньої політики держав ЦЄ, що сформувалась у вузькому просторі для маневру між атлантизмом та євроконтиненталізмом. Цей концепт синтезує в собі елементи ідей «нових правих», консерваторів і єврореалістів, що, своєю чергою, розділяє субрегіональну стратегію на два протилежних підходи – інтернаціоналізм та автономізацію.

Інтернаціоналізм у закордонній політиці держав ЦЄ полягає у відстороненні від ідей рухатися винятково в атлантичній чи континентальній парадигмі зовнішньої політики. Для інтернаціоналістів обидва зв'язки мають однаковий пріоритет. На їхню думку, не можна систематично віддавати перевагу одному над іншим або потрібно

збалансувати їх між собою й компенсувати [9, с. 396]. Цей підхід характерний для трактування континентальної зовнішньої політики в державах ЦЄ, адже, на відміну від атлантизму, континенталізм – парадигма, що передбачає багатосторонню форму міжнародних відносин. Отже, інтернаціоналістичний підхід у міжнародній політиці держав ЦЄ є основним інструментом утілення національних інтересів у континентальній парадигмі. Водночас цей інструмент передбачає збалансовані відносини з усіма впливовими міжнародними політичними акторами. Таким чином, на практиці інтерпретація цього підходу в державах ЦЄ підкріплена ідеями мондіалізму та євразійства, за якими, глобалізаційний рух є невідворотним і через певний період часу його політичний складник охопить більшу частину планети. Отже, побудова хороших відносин з основними центрами геополітичної сили є для інтернаціоналістів найліпшим інструментом для втілення національних інтересів. Національні держави як політичні актори в цьому підході відступають на задній план. Пріоритетними є міжнародні організації, що, своєю чергою, знецінює роль США як світового гегемона й національної держави водночас, двосторонні міжнародні відносини є другорядними в порівнянні з багатосторонніми.

Автономізація – відродження національних, етнічних, локальних центрів тяжіння всередині певної країни [10, с. 66]. Цей підхід характерний для правих партій держав ЦЄ та в міжнародних відносинах орієнтований на ведення зовнішньополітичних відносин, де першочерговим є орієнтир внутрішньодержавних інтересів і цінностей. Звісно, у сучасних умовах міждержавної політики цей підхід зазнає значних змін, адже впровадження суто автономної лінії підтримки національних інтересів без уходження до наднаціональних центрів сили є неможливим. Саме тому автономізація є одним із домінантних підходів у веденні субрегіональної політики й цьому є декілька причин. По-перше, загальна субрегіональна підтримка національних інтересів опирається на їх спільність у державах ЦЄ; по-друге, удалий досвід упровадження в життя протилежної ідеї «Повернення до Європи» за допомогою спільних зусиль країн Вишеграду. Автономізація, за аналізом П. Друлака є інструментарієм для втілення атлантичної політики [3, с. 373], проте ми схильні не погодитися з науковцем щодо цієї тези. Оскільки автономізація першочергово ґрунтується на національних чинниках, що надає широкий спектр можливостей для двосторонніх відносин з іншими національними державами – побудова хороших відносин з одним зі світових гегемонів міжнародної політики, що водночас є національною

державою, є звісно пріоритетним. Проте суть підходу автономізованої міждержавної політики полягає в побудові двосторонніх відносин з усіма політичними акторами, національні інтереси яких збігатися з інтересами власної держави. Цей підхід не передбачає віднайдення «друзів» у міжнародній політиці, але забезпечує постійний пошук політичних союзників у досягненні певного національного інтересу. Цю тезу підтверджує впровадження ідей континентальної школи «нових правих» у сучасному формуванні підходу автономістів. Наприклад, ідеї «Європи ста прапорів», що передбачає інтегративний рух за французькою моделлю «Європи концентрованих кіл», сьогодні є одними з основних у консервативних партіях автономістів. Отже, для пояснення взаємозв'язку інтернаціоналістського й автономізованого підходів з основними течіями геополітичної думки та її практичного втілення в державах ЦЄ потрібно розділити ці ідеї за широтою їх впливу. Коли континенталізм та атлантизм можуть трактуватися як глобальні геополітичні концепції, то підходи автономізму й інтернаціоналізму після впливу на них глобальних течій формують регіональний рівень міжнародної політики. Отже, субрегіональний рівень міжнародної політики в ЦЄ є синтезом цих ідей як у науковому, так і в практичному вимірах.

Отже, для виокремлення національних чинників, що мають вплив на міжнародні відносини кожної з держав ЦЄ, треба проаналізувати субрегіональну політику та її взаємодію із ширшими рівнями геополітичних впливів. Сучасний етап субрегіональної зовнішньої політики держав Центральної Європи зазвичай пов'язується дослідниками з формуванням і передвступним етапом Вишеградської групи до ЄС. Це дещо спрощує розуміння мінливості національних інтересів держав – учасників Вишеградського об'єднання. Адже консолідація цих держав відбувалася й відбувається не тільки до 2004 р. й не лише навколо питань євроінтеграції.

З огляду на наведені концепції та підходи до зовнішньої політики держав субрегіону, логічно було б розбити дослідження співпраці на декілька етапів і зазначити, які з цілей держав ЦЄ були декларовані та покладені до виконання через досягнення спільного інтересу у Вишеградській групі.

Звісно, неможливо не згадати, що зовнішньополітична співпраця в субрегіоні має глибокі традиційні корені, що історично пов'язують між собою держави ЦЄ в досягненні спільних національних інтересів. Серед історичних прототипів сучасної співпраці у Вишеградській групі часто згадується т.з. інтеграція в Ягеллонській династії та історична

зустріч 1 листопада 1335 р., коли у вишеградському королівському замку Кароля Роберта угорський, чеський (король Богемії – Іван Люксембург) та польський (Казимир III) правителі, на противагу Австрії, ухвалили стратегічне рішення щодо розбудови й регулювання північного торгового шляху, щоб посилити як торгово-економічні зв'язки, так і роль субрегіону загалом [11, с. 16]. Проте в контексті нашого дослідження впливу національних інтересів на євроінтеграцію ці історичні паралелі мають опосередковане значення. Оскільки сучасний етап розвитку Вишеградського співробітництва розпочався з нової віхи міжнародної політики – 1991 р. – остаточної перемоги прозахідного курсу розвитку держав над соціалістичним і, відповідно, переосмислення зовнішньополітичних орієнтирів у новій реальності міжнародних відносин.

Отже, першим етапом сучасної співпраці у Вишеградській групі нами виділено історичний період 1991–1992 рр. – період формування Вишеградської групи. На цьому етапі країни-учасниці (Угорщина, Польща та Чехословаччина) задекларували прагнення стати членами Європейського Союзу, сприймаючи інтеграцію в ЄС як ще один крок уперед у процесі подолання штучних розподільчих ліній у Європі через взаємну підтримку. Головною об'єднувальною ідеєю була консолідація зусиль країн Центральної Європи для якнайшвидшої євроатлантичної інтеграції на противагу так званій можливій «радянській загрозі». Цей короткий період субрегіональної зовнішньої політики не можна однозначно типологізувати в зазначених рамках сучасних зовнішньополітичних концепцій, проте він є для нашого дослідження визначальним, оскільки він описує відсторонення субрегіону від концепцій євразійства та першочерговим ставить завдання долучення до колективного «Західного світу».

До суттєвого послаблення політичної єдності Вишеградської групи призвело «оксамитове розлучення» Чехословаччини в 1993 р. Антизахідні ідеї Словаччини й посилення автономізованого підходу в досягненні національних цілей Чехією сприяли значному зниженню інтенсивності співробітництва та його переорієнтації суто в економічний напрям. У період із 1994 по 1997 рр. Вишеградська група не збиралася жодного разу, вважаючи, що індивідуальні зусилля щодо вступу до євроатлантичних інтеграційних формувань будуть більш ефективними [12, 72]. Цей етап характеризується українським науковцем В. Лебедюком як період стагнації в субрегіональному співробітництві у Вишеградській групі [11, с. 33], російська ж науковиця Л. Шишеліна стверджує, що з 1993 до

1997 р. дії ЄС не завжди сприяли поглибленню взаємодії між вишеградськими країнами. Так, процедура адаптації нових членів сприяла швидшому розмиванню їх єдності, ніж зміцненню. [13] Орієнтиром для кожної з країн, як і раніше, залишалися дотації з фондів ЄС і західні інвестиції. За цими статтями між країнами відбулася неприкрита конкурентна боротьба, що сприяла швидше вертикалізації міждержавних відносин і замиканню їх на інтеграційному ядрі Євросоюзу. Протягом 1990-х років відносини між країнами регіону характеризувалися швидше досить жорсткою боротьбою за право бути першими прийнятими в ЄС, ніж взаємодопомогою. Отже, етап стагнації субрегіональної зовнішньої політики цілком збігається зі стратегією інтернаціонального континенталізму для зовнішньополітичного вектора розвитку міжнародних відносин у державах ЦЄ.

Наступним етапом для відносин у Вишеградській спільноті став стрімкий розвиток субрегіональної зовнішньої політики, що датується в наукових джерелах 1998–2004 рр. Подібно до того, як події в колишній Чехословаччині спричинили занепад першої фази активної співпраці, у Вишеградській групі відбулися ключові урядові зміни в Чеській і Словацькій Республіках, що створили політичний фон для відродження вишеградської співпраці в 1998 р. За пропозицією, зробленою на саміті СЕФТА, що відбувся в Празі у вересні 1998 р., «трійка» зустрілася в Будапешті наступного місяця, щоб запросити Словаччину зайняти своє порожнє крісло. Це відбулося належним чином з інавгураційним засіданням відродженої Вишеградської групи в Братиславі 14 травня 1999 р. [14, с. 6] Хоча, згідно з висновками російської ученої Сафрнкової, імпульсом до продовження активного співробітництва стало офіційне запрошення з боку Ради ЄС розпочати переговори про вступ до Європейського Союзу Угорщини, Польщі й Чехії в грудні 1997 р. [12, с. 70]. Проте серед задекларованих цілей відродженої Вишеградської групи в 1999 р. першочерговою є атлантична співпраця. Зокрема, декларація особливо наголошувала на ролі програми «Партнерство заради миру» в розвитку регіонального співробітництва; передача досвіду щодо комунікаційної стратегії та методів, що стосуються вступу до НАТО і ЄС; взаємний обмін досвідом інтеграції до ЄС (про позиції в підготовці до переговорів щодо вступу й імплементації *acquis communautaire*) [11, с. 24]. Особливу увагу потрібно приділити значним виявам автономізму в зовнішній політиці держав ЦЄ, проте на цьому етапі такий підхід не має визначального впливу, адже консолідація зусиль субрегіону полягала переважно навколо ідеї інтеграції до колективного Західного Світу, до того

ж і ЄС, і США явно проявляли взаємну зацікавленість у країнах ЦЄ. Отже, цей період можна схарактеризувати як континентально-атлантичний із явно панівним інтернаціональним підходом у зовнішній політиці держав субрегіону ЦЄ. Кульмінацією цієї політики субрегіональної співпраці можна вважати спільне приєднання до ЄС Вишеградської групи у 2004 р. Проте виконання поставленої мети «Повернення до Європи», долучення до Західної цивілізації для політичних представників континенталізму й інтернаціонального підходу мали зворотні наслідки.

Утома суспільств держав ЦЄ від постійного намагання відповідати стандартам вступу до ЄС сприяла зміні політичної стратегії, а наступний виборчий цикл підтвердив перевагу правоцентристських сил, які своїм першочерговим завданням у зовнішній політиці бачили захист національних цінностей та інтересів. 12 травня 2004 р. на саміті Вишеградської четвірки в місті Кромержижі (Чехія) прийнято Декларацію про співробітництво країн Вишеградської групи після їхнього вступу до Європейського Союзу. Під час зустрічі зазначено, що основні цілі, викладені у Вишеградській декларації 1991 р., були досягнуті, та оголошено рішучість продовжувати розвивати співпрацю країн Вишеградської групи як держав-членів Європейського Союзу й НАТО. Під час зустрічі задекларовано продовжувати зосереджуватися на регіональних заходах та ініціативах, спрямованих на зміцнення ідентичності Центральноєвропейського регіону [11, с. 30–31].

Практика субрегіональної політичної співпраці з 2004 р. доводить, що першочергово Вишеградська група, використовувала спільні зусилля для зміцнення зовнішньополітичного впливу власних національних держав і колективного просування спільних національних інтересів у ЄС. У більшості випадків майданчик Вишеградської групи залишається другорядним, пріоритетними є двосторонні зустрічі політичних діячів субрегіону. Важливою з 2014 р. є співпраця в НАТО, що формує вектор зовнішньої політики субрегіону в атлантичному напрямі.

Отже, сучасний етап субрегіональної зовнішньої політики можна схарактеризувати, як атлантично-континентальний з автономізованим підходом.

Отже, зовнішня політика на субрегіональному рівні формувалася навколо двох суперечливих ідей: ідеї включення в Західний Світ та ідеї досягнення бажаного становища в цьому світі. Коли концепція «Повернення до Європи» виконувалася до 2004 р., то після ми можемо спостерігати в субрегіональній політиці відстоювання власних зовнішньополітичних цілей і Центральноєвропейської ідентичності, відмінної від Західної

Європи. Ця концепція субрегіонального співробітництва підтримана не лише політичними елітами, а й суспільствами держав ЦЄ, що підтверджується результатами парламентських кампаній у субрегіоні.

Якщо опиратися на аналітику П. Друлакова, де партії з ліво-центристською політичною позицією представляють континентальний вектор зовнішньополітичного розвитку, а правоцентристи, на противагу їм – атлантичний, та включити в аналіз підходи до втілення цих концепцій, що водночас є інструментами для їх досягнення, то, виокремивши з них узагальнені національні інтереси, отримуємо досить цікаві результати. До фактичного входження ЦЄ до ЄС, національні інтереси учасників Вишеградської групи полягали в долученні до Західного Світу через євроінтеграцію, а з 2004 р. ми бачимо поступовий перехід до опонуючої позиції підтвердження власних національних інтересів, у яких впливові учасники Євросоюзу частіше виступають не союзниками, а конкурентами.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вступ ЦЄ до ЄС не зміг посилити поглиблення інтеграції в Євросоюзі, як це очікувалося через перемогу континенталістів-інтернаціоналістів, стратегія яких фактично виконала національний інтерес «Повернення до Європи». Натомість у нових зовнішньополітичних обставинах ідея підтримки національних суверенітетів у ЦЄ набула домінантного значення. Отже, зовнішня політика субрегіону ЦЄ на сучасному етапі першочергово ґрунтується на автономізованому підході до досягнення національних інтересів. У такому випадку роль впливу національних чинників на субрегіональну зовнішню політику підноситься на новий рівень.

Якщо до вступу в ЄС держави ЦЄ вбачали необхідність євроінтеграції як способу ідентифікації себе з європейськими націями та західною цивілізацією, то після досягнення зазначених цілей, пріоритетними стали цілі підтримки національних суверенітетів і національної самоідентифікації, на противагу ідеї європейського мультикультуралізму. У цьому контексті субрегіональна співпраця опирається на спільність цих поглядів та на фактичний опір намаганням поглибленої євроінтеграції. Коли до 2004 р. національні чинники виступали провідником євроінтеграції, адже рух до ЄС був у національних інтересах держав субрегіону, євроатлантизм убезпечував національні суверенітети держав ЦЄ від можливого відновлення впливу пострадянської Росії, а європейська самоідентифікація була важливим елементом національної

ідентифікації; то після 2004 р. подальша поглиблена інтеграція поступово відсторонювалася від сфери національних інтересів. Першочерговим стали завдання відстоювання власних національних інтересів уже в структурі ЄС, убезпечення національних суверенітетів, у тому числі й від Євросоюзу, та національна ідентифікація, що опирається на відмінності від загальноєвропейської або ж західноєвропейської ідентифікації.

Проте таке узагальнення правоцентристських партій ЦЄ до рухів, які завжди використовують автономізм у зовнішній політиці, було б недоречним, тому важливо дізнатися, якою саме мірою відстоювання національних інтересів та інші фактори впливають на формування зовнішньополітичного курсу. Хорошим індикатором для цього було б виявлення євроскептицизму та його типів у програмах найвпливовіших правоцентристських сил держав субрегіону, що є перспективним напрямом для подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rosch, F. J. (2011). Hans J. Morgenthau, the «marginal man» in international relations: a «Weltanschauungsanalyse»: For the degree of Doctor of Philosophy. *Newcastle*, 275 p. URL: <http://surl.li/ewamr>.
2. Asmus, R. D., Vondra, A. (2005). The Origins of Atlanticism in Central and Eastern Europe. *Cambridge review of international affairs*, vol. 2, no. 18, p. 203–216.
3. Левенець, Ю. (2011). Політична енциклопедія. Київ: Парламент. вид-во, 2011. 807 с.
4. Græger, N., Haugevik, K. M. (2009). The revival of Atlanticism in NATO? Oslo: *Norwegian Institute of International Affairs*. URL: <http://surl.li/ewawz>.
5. Schmitz-Robinson E. Kindred (2012). Spirit or Opportunistic Ally? Polish Atlanticism in the 21st Century. *Claremont-UC Undergraduate Research Conference on the European Union*, vol. 209, no. 1, p. 139–153.
6. Нартов, Н. А. (1999). Геополитика. Москва: ЮНИТИ, 359 с.
7. Kořan, M., Nečas, V., Vochocová, L. (2010). Česká zahraniční politika v roce 2009: Analýza ÚMV. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 380 p.
8. Cielom našej politiky je spokojný občan. SMER-SD. URL: <http://surl.li/ewbgc>.
9. Drulák, P. (2016). Česká zahraniční politika mezi internacionalismem a atlantismem. *Česká zahraniční politika v roce, 2007*, p. 395–402. URL: <http://surl.li/ewchh>.
10. Пунда, Ю. В., Козинець, І. П., Клименко, В. С. (2020). Міжнародні відносини та зовнішня політика України. Київ: НУОУ ім. І. Чернях, 328 с.
11. Лебедюк, В. (2018). Вишеградська четвірка: від ідеї до успішного проекту (Visegrad Four: From Idea to Successful Project). Демократичний транзит у країнах Вишеградської групи й Україні: вибрані аспекти / ред.: Д. Шевчук, В. Лебедюк. Острого, с. 16–35.

12. Сафонова, Е. А. (2018). Вишеградская группа: этапы становления и развития. *Вестник Томского государственного университета. История*, № 53, с. 69–73.
13. Шишелина, Л. Н. (2019). Вишеградская группа: этапы становления и развития. «Перспективы». URL: <http://surl.li/ewcxw>.
14. Dangerfield, M. (2019). Visegrad Group cooperation and «Europeanisation» of new EU member states. *Democracy, State and Society* / ed. by M. Góra, K. Zielińska. Krakow, p. 293–310.

REFERENCES

1. Rosch, F. J. (2011). Hans J. Morgenthau, the «marginal man» in international relations: a «Weltanschauungsanalyse»: For the degree of Doctor of Philosophy. Newcastle, 275 p. URL: <http://surl.li/ewamr>.
2. Asmus, R. D., Vondra, A. (2005). The Origins of Atlanticism in Central and Eastern Europe. *Cambridge review of international affairs*, vol. 2, no. 18, p. 203–216.
3. Levenets, Yu. (2011). *Politychna entsyklopediia*. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 2011, 807 p.
4. Græger, N., Haugevik, K. M. (2009). The revival of Atlanticism in NATO? Oslo: *Norwegian Institute of International Affairs*. URL: <http://surl.li/ewawz>.
5. Schmitz-Robinson, E. Kindred (2012). Spirit or Opportunistic Ally? Polish Atlanticism in the 21st Century. *Claremont-UC Undergraduate Research Conference on the European Union*, vol. 209, no. 1, p. 139–153.
6. Nartov, N. A. (1999). *Неополитика*. Moskva: YuNYTY, 359 p.
7. Kořan, M., Nečas, V., Vochocová L. (2010). *Česká zahraniční politika v roce 2009: Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 380 p.
8. Cielom našej politiky je spokojný občan. SMER-SD. URL: <http://surl.li/ewbgc>.
9. Drulák, P. (2016). Česká zahraniční politika mezi internacionalismem a atlantismem. *Česká zahraniční politika v roce, 2007*, p. 395–402. URL: <http://surl.li/ewchh>.
10. Punda, Yu. V., Kozynets, I. P., Klymenko, V. S. (2020). *Mizhnarodni vidnosyny ta zovnishnia polityka Ukrainy*. Kyiv: NUOU im. I. Cherniakh, 328 p.
11. Lebediuk, V. (2018). Vyshehradaska chetvirka: vid idei do uspishnoho proektu (Visegrad Four: From Idea to Successful Project). *Demokratychnyi tranzyt u krainakh Vyshehradskoi hrupy y Ukraini: vybrani aspekty* / red.: D. Shevchuk, V. Lebediuk. Ostroh, p. 16–35.
12. Safonova, E. A. (2018). Vyshehradskaiia hruppa: etapy stanovleniya y razvytyia. *Vestnyk Tomskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Ystoryia*, № 53, p. 69–73.
13. Shyshelyna, L. N. (2019). Vyshehradskaiia hruppa: etapy stanovleniya y razvytyia. «Perspektyvy». URL: <http://surl.li/ewcxw>.
14. Dangerfield, M. (2019). Visegrad Group cooperation and «Europeanisation» of new EU member states. *Democracy, State and Society* / ed. by M. Góra, K. Zielińska. Krakow, p. 293–310.

Матеріал надійшов до редакції 07.05.2023 р.